

ارزیابی اثرات اقتصادی بازارچه مرزی مهران بر توسعه نواحی روستایی

مطالعه موردی: دهستان محسن آباد

دریافت مقاله: ۹۰/۱۲/۶ پذیرش نهایی: ۹۱/۵/۵

صفحات: ۷۹-۹۶

بهروز محمدی یگانه: استادیار جغرافیا و برنامه ریزی روستایی دانشگاه زنجان

Email: behrozyeghaneh@yahoo.com

عصمت مهدیزاده: کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه ریزی روستایی^۱

Email: mehdizadeh_esm@yahoo.com

عفت مهدیزاده: کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه ریزی روستایی

Email: Ef_mehdizadeh@yahoo.com

مهدی چراغی: کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه ریزی روستایی

Email: mahdicharaghi@yahoo.com

چکیده

یکی از گام‌های مؤثر جهت نگهداشت جمعیت و ایجاد اشتغال در مناطق مرزی، ایجاد بازارچه‌های مرزی (تجارت مرزی) است. امروزه بازارچه‌های مرزی ضمن تأمین سطح قابل توجهی از نیاز مردم مرز نشین از طریق مبادلات مرزی، به قانونمند کردن تردها و تها‌ترها، تثبیت و پایدار نمودن امنیت در مناطق مرزی، فروکش کردن مبادله قاچاق کالا، تقویت معیشت مرزنشینان و توسعه اقتصادی این مناطق کمک کرده‌اند. تحقیق حاضر به دنبال ارزیابی اثرات اقتصادی بازارچه مرزی مهران در توسعه نواحی روستایی پیرامون می‌باشد. در این تحقیق روش تحقیق توصیفی - تحلیلی و روش گردآوری اطلاعات کتابخانه‌ای و میدانی (مصاحبه و پرسشنامه) و برای تجزیه و تحلیل اطلاعات هم از آمار توصیفی (میانگین، انحراف معیار) و آمار استنباطی (آماره t تک نمونه‌ای و ویلکاکسون) استفاده شده است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد، بین ایجاد بازارچه و اثرات اقتصادی آن از جمله افزایش اشتغال، کاهش فقر، افزایش درآمد و کاهش تمایل مهاجرت ساکنان مناطق مرزی به جاهای دیگر رابطه معناداری وجود دارد.

کلید واژگان: مناطق مرزی، توسعه اقتصادی، مهاجرت، اشتغال، ایلام

۱. نویسنده مسئول: ایلام- دره شهر- کدپستی ۶۹۶۱۶۴۹۱۹۳

مقدمه

یکی از دغدغه‌های دولت‌ها، سیاست‌مداران و برنامه‌ریزان توسعه در قرن حاضر، توسعه روستاست؛ توسعه هماهنگی که مانع از تمرکز سرمایه در یک منطقه و رشد ناهمگون جامعه گردد و از دید اقتصادی کارا و سودآور باشد. بر همین اساس برای تحقق توسعه روستایی که به نوعی متضمن تقویت یکپارچگی، هویت و امنیت ملی است، ضرورت دارد که مناطق دور افتاده و محروم به لحاظ برنامه‌های توسعه‌ای از حقوق توسعه یافتگی برخوردار شوند (طالب، ۱۳۸۷: ۲۲۶). از جمله مناطقی که باید سطح توسعه یافتگی در آنها توسعه یابد، مناطق مرزی است. این مناطق به دلیل تماس با محیط‌های گوناگون داخلی و خارجی از ویژگی‌های خاصی برخوردارند (احمدی پور و همکاران، ۱۳۸۷: ۲).

ویژگی‌هایی چون دوری از مرکز، انزوای جغرافیایی، ناپایداری سکونت، تفاوت‌های فرهنگی، تهدیدات خارجی، تبادلات مرزی و... اهمیت ویژه‌ای را در برنامه‌ریزی‌های توسعه، امنیت و آمایش کشور به این مناطق داده است. دوری از مرکز به خصوص در نظام‌های حکومتی بسیط باعث عقب ماندگی مناطق مرزی از حیث توسعه همه جانبه شده و این مناطق را از نظر شاخص‌های توسعه در پایین‌ترین حد قرار داده است (زرقانی، ۱۳۸۶: ۱۸۱). روستاهای مناطق مرزی نیز از این امر مستثنی نیستند.

چنین دغدغه‌هایی موجب شده است که مناطق مرزی و تاثیرات مرزی در تحقیقات توسعه‌ای اعم از اقتصادی، اجتماعی و اکولوژیک مورد توجه قرار گیرند زیرا که این استنباط و تصور ایجاد شده است که این مناطق جغرافیایی ویژه موجب سازگاری، همسانی اقتصادی، تثبیت امنیت و پایداری جمعیت می‌گردند. (Niebuhr, 2002: VI) در واقع اقتصاد مناطق مرزی خود می‌تواند نقش اساسی در ترقی، پیشرفت و توسعه اقتصادی نواحی مرزی، بهبود استانداردهای زندگی مردم، کاهش فقر، توزیع مناسب درآمد و همگرایی اقتصادی نواحی مرزی داشته باشد (افتخاری و همکاران، ۱۳۸۷: ۸۳).

ناتوانی‌های بالقوه طبیعی و اقتصادی برخی از این مناطق، خصوصاً در بخش‌های کشاورزی و صنعت، مهاجرت، تفاوت‌ها و عدم تعادل‌های منطقه‌ای و فضایی بین مناطق مرکزی و مرزی به دولت‌های وقت اجازه داده که به لحاظ محرومیت‌زدایی، ایجاد اشتغال، نگهداشت جمعیت، ممانعت از تخلیه مناطق مرزی و وقوع قاچاق تمهیداتی را در مبادلات بازرگانی نواحی مرزی لحاظ نمایند (احمدی پور و همکاران، ۱۳۸۷: ۶). یکی از تمهیدات لازم برای پویا کردن اقتصاد نواحی مرزی، توسعه مبادلات مرزی در قالب‌های قانونمند و تسهیل شده (بازارچه‌های مرزی) است که

می‌تواند محرک خوبی برای افزایش مبادلات رسمی، شکوفایی مزیت‌های نسبی و گسترش همکاری‌ها و توسعه بازارهای بین منطقه‌ای، تثبیت قیمت‌ها، جهت دهی سودهای تجاری، افزایش اشتغال و رفاه برای جامعه مرزنشین باشد (کامران و همکاران، ۱۳۸۸: ۹).

شهرستان مهران با ۲۲۰ کیلومتر مرز مشترک با کشور عراق در غرب استان ایلام واقع شده است. این شهرستان از شمال به ایلام از جنوب به عراق و از سمت شرق به دهلران محدود می‌شود. شهرستان مهران به دلیل هم مرز بودن با کشور عراق و همچنین نزدیک بودن به عتبات عالیات مناسب‌ترین و بهترین راه برای فعالیتهای توریستی و زیارتی و نیز یکی از مناسب‌ترین و مطمئن‌ترین مناطق برای توسعه فعالیتهای اقتصادی است. ولی مشکلاتی از قبیل عدم سرمایه‌گذاری دولت‌ها در طرح‌های صنعتی کوچک و اشتغالزا، انزوای جغرافیایی منطقه نسبت به مراکز فعالیت و تولیدی کشور، وجود موانع و محدودیت‌های طبیعی، نامساعد بودن ارتباطات جاده‌ای، وجود مناطق آلوده به مین، خسارت‌های ناشی از جنگ تحمیلی و... اقتصاد منطقه را تضعیف کرده است. با توجه به ضعف اقتصادی منطقه، جمعیت ساکن با مشکلاتی مانند بیکاری، فقر گسترده، مهاجرت‌های روستایی و اشتغال غیررسمی روبه‌رو هستند. به نظر می‌رسد، توسعه و گسترش بازارچه‌ی مرزی بتواند تا حدودی مشکلات منطقه را کاهش دهد. در راستای بررسی تأثیرات بازارچه‌های مرزی بر روند توسعه روستاهای پیرامون سوالات زیر مطرح می‌شود. آیا بازارچه مرزی مهران توسعه اقتصادی نواحی روستایی پیرامون را به همراه داشته است؟ آیا بین تأسیس بازارچه مرزی مهران و کاهش میزان مهاجرت‌های روستایی رابطه‌ای وجود دارد؟

مبانی نظری

امروزه توسعه، همپای زندگی بهتر تلقی می‌شود و جوامع، نسبت به گذشته از آن بیشتر بهره‌مند می‌گردند. توسعه همان رشد اقتصادی نیست (پاپلی یزدی و ابراهیمی، ۱۳۸۱: ۳۲). زیرا توسعه مفهومی جامع، چند بعدی، پیچیده، و غیرقابل تقسیم است که دارای ابعاد مادی و معنوی (کمی و کیفی) است و نه تنها رفع فقر و محرومیت، ارتقای سطح مادی زندگی، بلکه ارتقای فرهنگ، شعور اجتماعی و کیفیت زندگی را در بر می‌گیرد (جمعه‌پور، ۱۳۸۵: ۵۵). توسعه زمانی رخ می‌دهد که بتوان فقر و بیکاری را در جامعه به حداقل ممکن تقلیل داد (طالب و عنبری، ۱۳۸۷: ۲۴۴).

با وجود اینکه توسعه مفهومی بسیار وسیعتر از توسعه اقتصادی است؛ اما دستیابی به برخی از جنبه‌های توسعه از قبیل؛ بهداشت، درمان، آموزش و... در پرتو توسعه اقتصادی امکان پذیر

است. توسعه اقتصادی به عنوان رکن اصلی مقوله توسعه از مفاهیمی است که ابتدا به معنای رشد اقتصادی به کار می‌رفت؛ حال آنکه رشد اقتصادی مفهومی کمی و توسعه اقتصادی، مفهومی کیفی است. توسعه اقتصادی، به معنای رشد بعلاوه تغییر ارزش‌ها و نهادها است. وضعیت اشتغال مفید و کارآمد، کاهش فقر و احساس محرومیت، بهبود رفاه و غیره از جمله شاخص‌هایی می‌باشند که سطح توسعه‌یافتگی اقتصادی را در یک منطقه نشان می‌دهند (نراقی، ۱۳۷۰: ۳۲).

براساس تحقیقات انجام شده، امنیت و توسعه در مناطق مرزی با ضریب هم‌بستگی بالا دارای رابطه‌ای مستقیم و دو سویه با یکدیگر هستند. به عبارت دیگر، توسعه و امنیت، تاثیرات متقابلی در مناطق مرزی بر هم دارند. به گونه‌ای که هر اقدامی در فرایند تحقق توسعه، تاثیرات مستقیمی بر فرایند تحقق امنیت می‌گذارد و بالعکس. به این ترتیب مناطق دارای شاخص‌های بالای توسعه از ضرایب امنیتی بالاتری نسبت به مناطق توسعه نیافته‌تر برخوردارند (عندلیب، ۱۳۸۰: ۱۹۶). بنابراین، توسعه اقتصادی مناطق مرزی و افزایش رفاه و درآمد اقتصادی مرزنشینان از طریق فعالیت‌های سالم اقتصادی، با حمایت و سرمایه‌گذاری دولت‌ها بر کارکرد امنیتی مرز تاثیر مثبت دارد. از سویی دیگر، افزایش فعالیت‌های اقتصادی سالم و سرمایه‌گذاری دولت‌ها در مناطق مرزی، مشروط به عدم اختلاف فاحش اقتصادی در دو سوی مرز، نیز می‌تواند بر کارکرد ارتباطی مرز تاثیر مثبت داشته باشد (زرقانی، ۱۳۸۶: ۱۹۲).

بازارچه مرزی^۱

امروزه تجارت به عنوان موتور رشد و توسعه معرفی شده است. کشورهای در حال توسعه برای رسیدن به توسعه لازم است که به دنبال حضور جدی‌تر در تجارت جهانی باشند. از جمله روش‌های حضور در تجارت جهانی گسترش مبادلات منطقه‌ای بین کشورها می‌باشد. ایجاد بازارچه‌های مرزی از راهکارهای موثر در گسترش مبادلات بین منطقه‌ای است. در حال حاضر، در مرزهای اکثر کشورهای در حال توسعه سطح قابل توجهی از نیاز مردم مرزنشین از طریق مبادلات مرزی (بازارچه‌ها) تامین می‌شود. اینگونه مبادلات علی‌رغم غیررسمی و محلی بودن، نقش پراهمیتی در مبادلات میان کشورهای همسایه دارند و باعث بهبود زندگی ساکنان نقاط مرزی می‌شوند (مراتب، ۱۳۸۴: ۲). بازارچه‌های مرزی به عنوان شکلی از بازارهای بین‌المللی به دنبال توسعه روابط سیاسی و دیپلماسی شکل می‌گیرند.

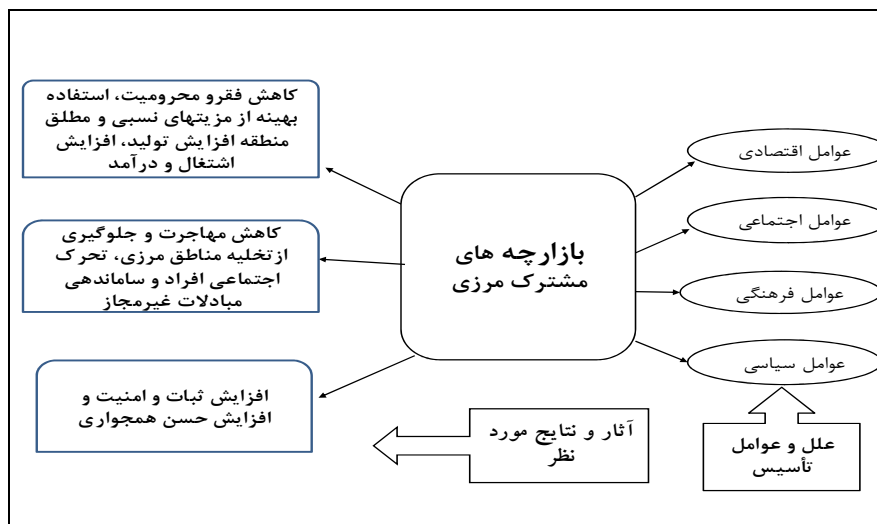
^۱ Border Market

بازارچه‌ها در مقیاسی کوچک و خرد دارای شرایط و قوانین خاصی است که آن را از مفهوم بازار متمایز می‌کند. مسلماً این شرایط و خصوصیات بسته به شرایط پیرامونی که هر بازارچه در آن واقع می‌شود، متفاوت است (محمدی و فخرفاطمی، ۱۳۸۴: ۵۸).

بازارچه مرزی، محوطه‌ای است محصور، واقع در نقاط مرزی و در جوار گمرکات مجاز به انجام تشریفات ترخیص کالا که اهالی دو طرف مرز می‌توانند تولیدات و محصولات محلی خود را با رعایت مقررات صادرات و واردات جهت داد و ستد در این بازارچه‌ها عرضه نمایند (وزارت امور اقتصاد و دارایی، ۱۳۸۱: ۱). بازارچه‌های مرزی فعال در کشور بر دو نوع است: نوع اول بازارچه-هائی هستند که براساس مجوز وزارت بازرگانی تشکیل شده‌اند، مانند بازارچه‌های کردستان، کرمانشاه و... که عموماً در مناطق مرزی به منظور محرومیت‌زدایی، ایجاد اشتغال و درآمد برای اهالی تاسیس می‌گردند و در مجموع ۲۴ بازارچه از این نوع در کشور وجود دارد. نوع دوم بازارچه‌هائی هستند که مجوز ایجاد آن‌ها بر اساس مصالح ملی و تشخیص شورای امنیت ملی صادر می‌شود. اینگونه بازارچه‌ها غالباً با نظر شواری مذکور در مکان و زمان معین ایجاد و منحل می‌شوند (مانند بازارچه مرزی در افغانستان) و تعداد آن‌ها نامشخص است (پهلوانی و قلعه‌نو، ۱۳۷۸: ۱۲). به دنبال امضای پروتکلی با مقامات کشور ترکیه در نیمه دو ۱۳۶۰، اولین بازارچه مرزی در ایران با اهداف اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و امنیتی و... در محل بازار ساری سو بازرگان در سال ۱۳۶۷ تاسیس شد. ولی این بازارچه به دلایل مختلفی به ویژه ایرادات قانونی که گمرک به نحوه‌ی عملکرد بازارچه و همچنین اهداف تاسیس آن‌ها گرفت، در اواخر سال ۱۳۶۸ تعطیل شد (بی‌سخن، ۱۳۸۷: ۳۵).

دوره دوم فعالیت بازارچه‌های مرزی از سال ۱۳۶۹ تا سال ۱۳۷۳ و به دنبال مذاکرات استاندار آذربایجان غربی و استاندار وان ترکیه و با تاسیس بازارچه مرزی رازی و سرو آغاز شد و به دنبال آن اقداماتی جهت احداث بازارچه‌های مرزی در چند استان کشور انجام گرفت. راه‌اندازی و ایجاد بازارچه‌های مرزی به عنوان اهرمی از فعالیت‌های اقتصادی در مناطق مختلف خصوصاً در مناطق مرزی کشور، دارای آثار مختلف اقتصادی، اجتماعی و سیاسی بوده است. در بعد اقتصادی، ایجاد بازارچه در نواحی روستایی به ویژه در مناطق مرزی می‌تواند فرصت‌هایی از جمله: ایجاد اشتغال مستقیم و غیرمستقیم برای جوانان منطقه (بخش‌های حمل‌ونقل بار و مسافر، رستوران و خدمات مربوط به آن)، صدور تولیدات کشاورزی و دامی با قیمت‌های مناسب به کشورهای همجوار، افزایش درآمد و سطح رفاه روستائیان از طریق تبادل کالاها، کاهش بیکاری، رسمی کردن مبادلات بین ایران و کشورهای همسایه و همچنین در افزایش تعداد و تنوع مشاغل موجود در روستا موثر باشد (دهمرده و شهرکی، ۱۳۷۸: ۶۰-۵۷).

بازارچه‌های مرزی علاوه بر اثرات مثبت اقتصادی دارای آثار منفی نیز می‌باشند از جمله آثار منفی آن می‌توان به ورود کالاهای قاچاق به کشور و خروج ارز از آن، ورود کالاهای مشابه و لطمه به تولیدات داخلی، تجمل‌گرایی، ایجاد شغل‌های کاذب در منطقه به دلیل بالابودن درآمدها نسبت به سایر مشاغل، گرایش قشر کشاورز به شغل‌های کاذب و پردرآمد و کاهش کشاورزی، ترک تحصیل دانش‌آموزان جهت اشتغال در مشاغل کاذب و اثرات سوء فرهنگی اشاره کرد (پیشین: ۶۱).

شکل (۱) کارکردهای مورد نظر از تشکیل بازارچه‌ها - منبع: پیربوداقتی، ۱۳۷۹: ۳۹

پیشینه تحقیق

لی پائوپه^۱ و همکارانش (۲۰۰۴) به بررسی "اثرات اقتصادی - اجتماعی تجارت مرزی و تأثیر آن در افزایش استانداردهای سطح زندگی مردم"، در سه ایالت کشور لائوس می‌پردازند. این تحقیق در چند قسمت تهیه شده که در قسمت اول به چهارچوب‌های سیاسی تجارت و اقتصاد در نواحی مرزی، در قسمت دوم به کالای تولید شده در منطقه مورد مطالعه و چگونگی صادر شدن آن و سپس به آنالیز اثرات تجارت مرزی بر روی استانداردهای سطح زندگی مردم این نواحی می‌پردازد. نتایج تحقیق نشان می‌دهد، تجارت مرزی در افزایش تنوع و کیفیت کالا، ایجاد اشتغال به طور کلی افزایش استانداردهای زندگی این ایالت‌های سه گانه موثر بوده است.

^۱ Lee buapao

مورشید^۱ و همکارانش (۲۰۰۵) در مقاله‌ای تحت عنوان "اقتصاد مرزی کامبوج"^۲، به بررسی مبادلات مرزی کامبوج، لائوس، ویتنام و تایلند می‌پردازند. در این تحقیق ۴ جنبه در ارتباط با اقتصاد مرزی در کامبوج مورد توجه قرار گرفته است. این چهار جنبه عبارتند از: تمام رژیم‌های حقوقی و سیاست‌های آزادسازی تجارت کامبوج، موضوعات سیاسی یا استراتژی‌های توسعه، جریان توافقنامه‌های تجارت نواحی مرزی، اثرات فقر اقتصادهای نواحی مرزی بر سطوح محلی. نتایج تحقیق نشان می‌دهد، ریسک سرمایه‌گذاری علی‌رغم افزایش رقابت‌های بازاری و نیز هزینه‌های رسمی و غیررسمی ترخیص کالا مخصوصاً برای تجارت‌های کوچک افزایش یافته است.

افتخاری و همکاران (۱۳۸۸) در مقاله‌ی خود تحت عنوان "ارزیابی اثرات اقتصادی بازارچه‌های مرزی بازتاب‌های توسعه مناطق مرزی" نمونه موردی بازارچه مرزی شیخ صالح شهرستان ثلاث باباجانی، استان کرمانشاه به ارزیابی اثرات اقتصادی بازارچه بر توسعه نواحی روستایی پیرامون پرداخته است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد، بازارچه مرزی ثلاث باباجانی موجب کاهش فقر و نگهداشت جمعیت و افزایش درآمد و سطح رفاه روستائیان شده است.

پهلوانی و دهمرده (۱۳۷۸) در پژوهشی تحت عنوان "ارزیابی وضعیت بازارچه‌های مشترک مرزی سیستان و بلوچستان در قالب برنامه‌های توسعه کشور" به بررسی مسائل و مشکلات سیستان و بلوچستان پرداخته و به ضرورت ایجاد بازارچه‌های مشترک مرزی به منظور رونق اقتصادی مناطق مرز نشین و کاهش مشکلات منطقه تاکید دارد. نتایج پژوهش حاضر نشان می‌دهد که با اتکا به بخش بازرگانی و تجارت و ساماندهی فعالیت‌های این بخش که به صورت رسمی و غیررسمی آشکار و پنهان صورت می‌گیرد، می‌توان پاره‌ای از مشکلات و معضلات منطقه را کاهش داده و عرصه را برای تقویت و تجهیز سایر زمینه‌های اقتصادی فراهم کرد.

روش شناسی تحقیق

نوع تحقیق کاربردی، روش انجام آن با توجه به ماهیت و اهداف پژوهش، توصیفی-تحلیلی و نوع نگرش به آن ساختاری-سیستمی می‌باشد. این تحقیق سعی در شناخت تاثیر بازارچه‌های مرزی در منطقه مورد مطالعه دارد، در همین راستا به بررسی سطح توسعه اقتصادی روستاهای پیرامون بعد از احداث بازارچه و با استفاده از ۷ شاخص پرداخته شده است (جدول ۱).

^۲ . Murshid & Tuot Sokphally.

^۳ . The Cross Border Economy Cambodia

جدول (۱) شاخص های بکار رفته جهت تحلیل تاثیرات بازارچه بر توسعه اقتصادی روستاهای پیرامون

مولفه‌ها	رضایت درآمدی	رضایت شغلی	فقر	رفاه
	قیمت محصولات	وضعیت تولیدات	بیکاری	

منابع: Bebbington et al, 2007:590; Abhijit, 2008:333; Singh, 2009:87

روش گردآوری اطلاعات به صورت کتابخانه‌ای و میدانی (پرسشنامه و مصاحبه) و روش تجزیه و تحلیل اطلاعات به صورت آمار توصیفی (میانگین، انحراف معیار) و استنباطی (آزمون ویلکاکسون و آزمون t تک نمونه‌ای) صورت گرفته است. جامعه آماری مورد نظر، دهستان محسن‌آباد از توابع شهرستان مهران می‌باشد. این دهستان بر طبق سرشماری سال ۱۳۸۵، دارای ۴ روستا، ۱۴۷۵ خانوار و ۷۰۶۵ نفر جمعیت است. با استفاده از فرمول کوکران (حافظ نیا، ۱۳۸۹، ۱۶۶) تعداد نمونه لازم جهت پرکردن پرسشنامه ۲۶۶ نمونه بدست آمد که با استفاده از روش شماتیک پرسشنامه‌ها از خانوارهای مورد مطالعه تکمیل گردید.

روند شکل‌گیری بازارچه مرزی مهران

پس از مصوبه هیأت دولت، بازارچه مرزی مهران، با وسعت ۱۴ هکتار در نقطه صفر مرزی بهرام‌آباد در تیرماه سال ۸۲ راه اندازی شد. این بازارچه از سال ۱۳۸۲ با مدیریت فرمانداری شهر مهران عملاً فعالیت اقتصادی خود را با کشور عراق شروع کرده است. بازارچه مهران ۱۲۳ غرفه دارد که از این تعداد ۱۱۰ غرفه فعال هستند و ۱۳ غرفه دیگر به دلیل نامناسب بودن بنا مورد استفاده نمی‌باشند. طرح توسعه بازارچه به دلیل محصور بودن آن از دو طرف به مرز و موانع دیگر، از جمله عدم فروش زمین‌ها از سوی مردم منطقه فعلاً اجرا نشده است. جمعاً نزدیک به ۱۵۰۰ نفر در بازارچه مشغول فعالیت هستند که از این تعداد ۶۰۰ نفر کارگر، پبله‌ور و ۹۰۰ نفر دیگر نیز کارکنان و تاجران و رانندگان و... می‌باشند. (مصاحبه با مدیر بازارچه مرزی مهران، ۱۳۹۰)

رویه گمرکی فعال در بازارچه مرزی مهران، صادرات کالا و میانگین صادرات روزانه از طریق بازارچه ۲ میلیون دلار است. در سال ۸۲ میزان صادرات کالا از طریق بازارچه ۳۲ میلیون دلار بوده است. در این سال بازارچه توانسته بود که سقف مصوب آنرا که ده میلیون دلار بوده، آن را به میزان سه برابر افزایش دهد. ارزش میزان صادرات بازارچه در سال‌های ۸۷ و ۸۸ به بالاترین رقم خود (۶۳۵ میلیون دلار) می‌رسد. همان طور که در جدول (۲) مشاهده می‌شود، صادرات بازارچه در سال ۸۹ نسبت به سال ۸۸ کاهش یافته است. علت این کاهش، ممانعت واردات مصالح ساختمانی از سوی کشور عراق بوده است. رونق بازارچه مهران به جایزه‌های صادراتی که

به این بازارچه اختصاص داده شده، بر می‌گردد؛ به طوری که افراد بسیاری از دیگر بازارچه‌ها به فعالیت در این بازارچه روی آورده‌اند. در این بازارچه از زمان شروع فعالیت تاکنون کالاهای مختلفی صادر گردیده است. انواع میوه‌جات، مصالح ساختمانی مانند؛ سیمان، گچ، آجر، تیرآلات، لوازم خانگی، انواع لاستیک، ظروف پلاستیکی، تانکر آب، خودرو و ..... عمده کالاهای صادراتی این بازارچه را تشکیل می‌دهند. لازم به ذکر است که این کالاها با منابع و ظرفیت‌های تولیدی منطقه تناسب ندارد. فقط بعضی از این اقلام مانند: سیمان، گچ و محصولات کشاورزی در استان تولید می‌شود، بقیه اقلام صادراتی، خارج از استان تولید می‌شوند.

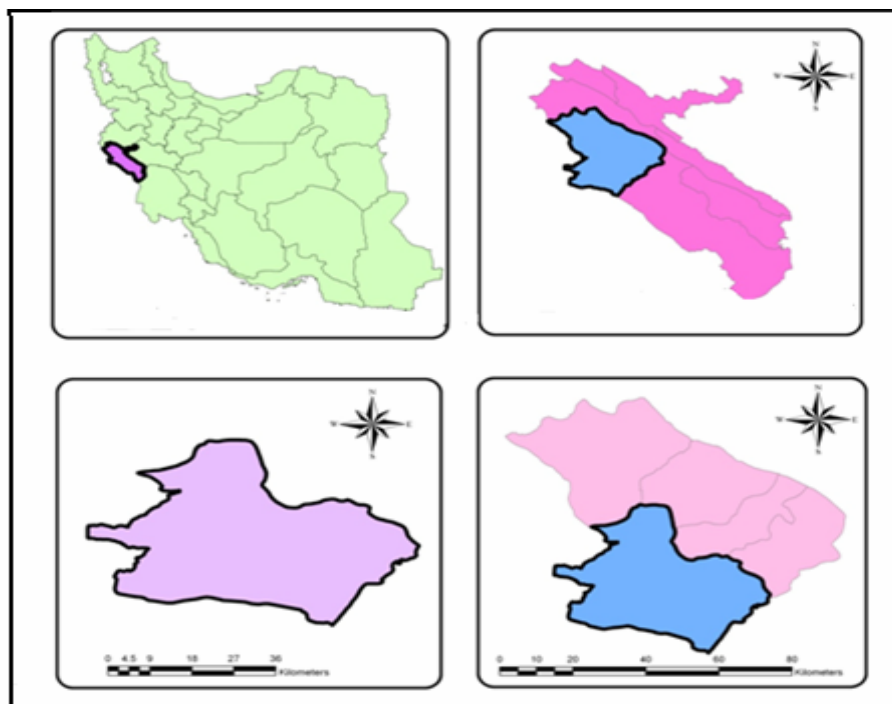
جدول (۲) عملکرد بازارچه مرزی مهران در ارتباط با صادرات کالا

ردیف	سال	ارزش صادرات (میلیون دلار)
۱	۱۳۸۲	۳۲
۲	۱۳۸۳	۸۰
۳	۱۳۸۴	۱۸۹
۴	۱۳۸۵	۳۴۲
۵	۱۳۸۶	۴۷۹
۶	۳۸۷	۶۳۵
۷	۱۳۸۸	۶۳۵
۸	۱۳۸۹	۵۳۵
۹	۱۳۹۰	۲۷۲

منبع: دفتر اطلاعات بازارچه مرزی مهران، ۱۳۹۰

شهرستان مهران در جنوب غربی استان ایلام قرار دارد. این شهرستان، بین ۴۶ درجه و ۵ دقیقه تا ۴۶ درجه و ۴۰ دقیقه طول شرقی و ۳۱ درجه و ۵۸ دقیقه تا ۳۳ درجه و ۲۵ دقیقه عرض شمالی قرار گرفته است. شهرستان مهران با وسعتی حدود ۴۱۶۴ کیلومتر مربع، ۲۰/۶۷ درصد مساحت استان را شامل می‌شود. فاصله مرکز شهرستان (شهر مهران) تا مرکز استان، (شهر ایلام) ۱۰۰ کیلومتر و تا مرکز کشور (تهران) ۷۹۱ کیلومتر است. این فاصله نشان‌دهنده انزوای جغرافیایی شهرستان مهران و دوری آن از مرکز کشور است. امتداد شمال غربی، غرب و جنوب مهران به مرز عراق و از طرف شرق به دهلران و از سمت شمال به شهرستان ایلام محدود می‌گردد. این شهرستان دارای ۳ مرکز شهری، ۳ بخش، ۵ دهستان ۶۰ آبادی دارای سکنه، است. دهستان محسن آب از توابع شهرستان مهران، با مختصات جغرافیایی ۴۶ درجه و

۲ دقیقه تا ۴۶ درجه ۴ دقیقه طول شرقی و ۳۲ درجه ۵۴ دقیقه تا ۳۳ درجه ۱۹ دقیقه عرض شمالی در ۸ کیلومتری جنوب شرقی شهرستان مهران قرار دارد (شکل ۲).

شکل (۲) موقعیت سیاسی دهستان محسن آب در استان ایلام

یافته‌های تحقیق

به منظور تجزیه و تحلیل یافته‌های پرسشنامه‌ای از آمار توصیفی و آمار استنباطی استفاده شده است که نتایج آن در زیر آمده است.

یافته‌های توصیفی

بررسی ویژگی‌های فردی پاسخ‌دهندگان نشان می‌دهد، ۹۲/۴ درصد پاسخ‌دهندگان مرد و ۷/۶ درصد زن، از نظر سطح تحصیلات ۱۰/۵۲ درصد افراد بی‌سواد، ۸/۲۸ درصد سواد دوره ابتدایی، ۱۲/۷۸ درصد سواد دوره راهنمایی، ۷/۸۹ درصد سواد دوره دبیرستان و ۶۰/۵۳ درصد دیپلم و بالاتر از دیپلم تحصیلات داشته‌اند. از نظر وضعیت فعالیت ۴/۱ درصد افراد شاغل در

بخش دولتی، ۲۲/۹ درصد در بخش کشاورزی، بیش از ۵۰ درصد آن‌ها هم در بخش خدمات مشغول به فعالیت بوده‌اند.

یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد، وضعیت اشتغال افراد پاسخ دهنده قبل و بعد از تأسیس بازارچه دچار تغییرات شده است. کارگری با فراوانی ۲۵/۱ درصد، دامداری با ۲۲/۱ درصد و کشاورزی با ۱۷/۲ درصد، مهم‌ترین مشاغل افراد پاسخگو قبل از ایجاد بازارچه بوده است. درصد میزان شاغلین بخش کشاورزی و دامداری به ترتیب از ۱۷/۲ و ۲۲/۱ درصد به ۹/۸ و ۱۳/۱ درصد بعد از ایجاد بازارچه کاهش یافته است. از دیدگاه پرسش‌شوندگان بازارچه به ایجاد مشاغل جدیدی مانند کارگری در غرفه، بازارچه و پیلهوری در منطقه مورد مطالعه کمک کرده است. کارگری و رانندگی در منطقه افزایش قابل توجهی داشته‌اند، به طوری که ۳۵/۱ درصد پاسخ دهنده‌گان کارگر و ۱۹/۶ پاسخ دهنده‌ها راننده بوده‌اند. رانندگی و کارگری به ترتیب با رشد ۱۰ و ۸ درصد نسبت به قبل از احداث بازارچه بیشترین سهم مشاغل افراد پاسخگو را به خود اختصاص داده‌اند. این نشان از حرکت منطقه به سمت نقش خدماتی دارد. فعالیت‌هایی مانند کشاورزی و دامداری هرکدام به نفع شغل‌های خدماتی از جمله کارگری و رانندگی کاهش چشمگیری پیدا کرده‌اند. از میان پاسخ‌دهندگان ۴۸/۴ درصد در بازارچه اشتغال داشته‌اند. فعالیت ۴/۱ درصد آن‌ها دائمی و ۴۴/۳ درصد غیردائمی می‌باشد. ۷/۳ درصد پاسخ دهنده‌گان بین ۱ تا ۲ ماه، ۲۱/۳ درصد بین ۲ تا ۵ ماه، ۹/۸ درصد بین ۵ تا ۹ ماه، و ۵/۹ درصد دیگر بیشتر از ۹ ماه به صورت غیردائمی در بازارچه کار می‌کنند. ۵۲/۵ درصد پاسخ دهنده‌گان دارای کارت پیلهوری می‌باشند.

جدول (۳) درصد توزیع فراوانی نوع اشتغال قبل و بعد از بازارچه: ۱۳۹۰ - منبع: یافته‌های تحقیق

گروه‌های شغلی قبل از تأسیس بازارچه	تعداد فراوانی	درصد فراوانی	گروه شغلی بعد از تأسیس بازارچه	تعداد فراوانی	درصد فراوانی
کارمند بازارچه	*	*	کارمند بازارچه	۱۱	۴/۱
تاجر	*	*	تاجر	۲۱	۸/۱
مغازه‌دار	۷	۲/۶	مغازه‌دار	۱۱	۴/۲
کشاورز	۴۶	۱۷/۲	کشاورز	۲۶	۹/۸
دامدار	۵۹	۲۲/۱	دامدار	۳۵	۱۳/۴
راننده	۲۶	۹	راننده	۵۵	۱۹/۶
کارگر	۶۷	۲۵/۱	کارگر	۱۵	۵/۹
کارگر بازارچه	*	*	کارگر بازارچه	۷۸	۲۹/۴
سایر	۹/۸	۵/۲	سایر	۱۴	۵/۲

میزان رضایت شغلی ۱۴/۸ درصد افراد بعد از ایجاد بازارچه خیلی زیاد، ۲۴/۶ درصد زیاد و ۳۰/۳ درصد متوسط می‌باشد. رضایت شغلی افراد قبل از ایجاد بازارچه با میانگین ۲/۷۶ و انحراف معیار ۱/۰۵ بوده است ولی بعد از ایجاد بازارچه، رضایت شغلی افراد به میانگین ۳/۳۴ و انحراف معیار ۱/۱۸ تغییر یافته است. این تغییر نشان می‌دهد که میزان رضایت شغلی افراد در دوره بعد از تاسیس بازارچه، به طور متوسط نسبت به دوره قبل در حال افزایش است. افراد پاسخ‌دهنده معتقدند وضعیت درآمدی‌شان با میانگین ۳/۴۱ نسبت به دوره قبل از بازارچه بهبود یافته است. وضعیت درآمدی ۱۳/۹ درصد پاسخ‌دهنده‌ها بهتر شده و ۳۷/۶ درصد نیز بیان کرده‌اند که وضعیت درآمدی‌شان نسبت به قبل از ایجاد بازارچه تا حدودی بهتر شده است. ۳/۳ درصد پاسخ‌دهنده‌ها در حد خیلی زیاد، ۱۸ درصد در حد زیاد و ۴۹/۲ درصد به طور متوسط از وضعیت درآمدی خود رضایت دارند.

یافته‌های تحلیلی و آزمون فرضیات

پس از ارائه یافته‌های توصیفی در این قسمت یافته‌های تحلیلی تحقیق در دو بخش، یافته‌های مبتنی بر نظر خانوارها و نیز یافته‌های مربوط به نظر کارشناسان بازارچه در مورد اثرات اقتصادی بازارچه مرزی مهران، مورد تحلیل قرار گرفته، جهت بررسی از هفت شاخص که در جدول (۱) آمده، استفاده شده است. تحلیل شاخص‌های مورد نظر جهت تبیین اثرات بازارچه بر توسعه اقتصادی روستاهای پیرامون از دیدگاه مردم و مسئولین، از آزمون ویلکاکسون و t دو نمونه‌ی نشان‌دهنده تاثیرگذاری بازارچه بر توسعه اقتصادی این نواحی استفاده شده است. نتایج نشان می‌دهد که غیر از مؤلفه‌های وضعیت تولیدات و افزایش رفاه، سایر مؤلفه‌ها در سطح ۰/۱ بر توسعه اقتصادی نواحی روستایی تاثیرگذار بوده است. در مجموع به منظور آزمون فرضیه، تمام شاخص‌ها جمع شده و از آنها آزمون تک نمونه‌ای گرفته شد. سطح معناداری این آزمون نیز ۰/۰۰۰ بوده یعنی با احتمال ۹۹ درصد بازارچه به توسعه اقتصادی نواحی روستایی پیرامون منجر شده است.

بازارچه با متنوع سازی اشتغال و ایجاد شغل‌های غیر زراعی، زمینه جذب نیروی کار مازاد بخش کشاورزی و سایر بخش‌ها را فراهم کرده و از این طریق از میزان تمایل به مهاجرت کاسته است. در جهت تبیین این ادعا، به جمع‌آوری اطلاعات و آزمون فرضیه به روش آماره آزمون ویلکاکسون اقدام گردید. مقدار Z در این آزمون به ترتیب برای مردم و مسئولین برابر ۳/۸۸۲- و ۳/۰۳۵- می‌باشد. نتایج نشان می‌دهد که دیدگاه مردم و مسئولان برای فرضیه فوق، از همسانی برخوردار است. به طوری که میزان احتمال محاسبه شده در هر دو جامعه با ۰/۹۹٪

درصد اطمینان کوچکتر از ناحیه رد در سطح ۵٪ است، لذا می‌توان فرضیه H_0 (عدم وجود رابطه بین دو متغیر) را به نفع H_1 (وجود رابطه بین دو متغیر) را رد نمود. نتیجتاً فرضیه آماری فوق قابل قبول می‌باشد؛ بدین معنا که در منطقه مورد مطالعه، بین تاسیس بازارچه و کاهش میزان مهاجرت‌های روستایی رابطه معناداری وجود دارد.

جدول (۴) تاثیر بازارچه بر توسعه اقتصادی روستاهای از دیدگاه مردم براساس آزمون t

مؤلفه	آماره آزمون T	سطح معنی داری	میانگین	انحراف معیار	سطح اطمینان ۹۵ درصد	
					حد بالایی	حد پایینی
رضایت درآمدی	-۴/۷۴۲	**۰/۰۰۰	-۰/۳۲۴	۰/۰۶۸	-۰/۱۸۹	-۰/۴۶۰
رضایت شغلی	-۳/۹۲	**۰/۰۰۰	-۰/۶۵۲	۱/۶۲	-۰/۳۲۲	-۰/۹۸۳
فقر	۳/۱۲	**۰/۰۰۲	۰/۲۲۹	۰/۸۱	۰/۳۷۴	۰/۰۸۴
قیمت محصولات	-۳/۴۹۹	**۰/۰۰۱	-۰/۵۶۱	۱/۵۱	-۰/۳۴۲	۰/۸۸۰
وضعیت تولیدات	-۱/۸۰۸	ns*۰/۰۷۳	-۰/۲۹۵	۱/۰۸	۰/۰۲۸	-۰/۶۱۸
بیکاری	۳/۱۹	**۰/۰۰۲	۰/۳۱۱	۱/۰۷	۰/۵۰۴	۰/۱۱۸
افزایش رفاه	-۰/۵۶۹	ns*۰/۵۷۱	-۰/۰۷۵	۱/۴۴	۰/۱۸۶	-۰/۳۳۶

منبع: یافته‌های تحقیق

جدول (۵) تاثیر بازارچه بر توسعه اقتصادی روستاهای از دیدگاه مسئولین با استفاده از آزمون t

مؤلفه	آماره آزمون t	سطح معنی داری	میانگین	انحراف معیار	سطح اطمینان ۹۵ درصد	
					حد بالا	حد پایین
فقر	۳/۴۴۶	**۰/۰۰۳	۱	۱/۲۹	۱/۶۰۷	۰/۳۹۲
قیمت محصولات	۳/۷۴۶-	**۰/۰۰۱	۱/۴۵۰-	۱/۱۷	۰/۶۳۹-	۲/۲۶۰-
وضعیت تولیدات	۱/۹۲	ns*۰/۰۶۹	۰/۷۰۰	۱/۶۲	۱/۴۰۶	۰/۰۶۰۷-
بیکاری	۳/۷۰۷	**۰/۰۰۱	۰/۹۵۰	۱/۱۴	۱/۴۸۶	۰/۲۵۶
افزایش رفاه	۱/۴۲۱-	ns*۰/۲۳۴	۰/۵۵۰-	۱/۷۳	۰/۲۶۰	۱/۳۶۰-

**سطح معناداری یک درصد، ns* غیر معنی دار - منبع: یافته‌های تحقیق

جدول (۶) نقش بازارچه در کاهش مهاجرت روستایی از دید مردم و مسئولین، آزمون ویلکاکسون

مؤلفه	رتبه مثبت	رتبه منفی	رتبه برابر	سطح معناداری	Z
کاهش تمایل به مهاجرت (مردم)	۱۳۲	۵۰	۸۴	۰/۰۰۰**	-۳/۸۸۲
کاهش تمایل به مهاجرت (مسئولین)	۱	۱۲	۷	۰/۰۰۲**	-۳/۰۳۵

منبع: یافته‌های تحقیق

نتیجه‌گیری

مناطق مرزی دورترین مناطق پیرامونی از مرکز می‌باشند، به همین دلیل عقب مانده‌ترین و محروم‌ترین مناطق هستند. توسعه نامتوازن بخش‌های اقتصادی، اجتماعی، اکولوژیکی و همچنین عدم تعادل‌های منطقه‌ای به این محرومیت منجر شده است. توسعه مناطق مرزی و ایجاد اشتغال در این مناطق به منظور کاهش فقر و بیکاری این امکان را به وجود می‌آورد که از هزینه‌های روانی و اقتصادی مهاجرت اجتناب شود و منابع طبیعی و تجهیزات سرمایه‌ای و زیرساخت‌های اجتماعی مورد بهره‌برداری قرار گیرد. بازارچه‌ها از جمله مزیت‌های مناطق مرزی است که با به تحرک واداشتن ظرفیت‌ها و مزیت‌های محلی - منطقه‌ای و تغییرات نهادی وسیع با هدف رفع موانع موجود اجتماعی - اقتصادی لازم است، برای توسعه این مناطق مورد توجه قرار گیرند.

نتایج بدست آمده در رابطه ارزیابی اثرات اقتصادی بازارچه مرزی مهران نشان می‌دهد، که این بازارچه توانسته توسعه اقتصادی نواحی روستایی پیرامون را در پی داشته باشد، وضعیت درآمدی و دیگر شاخص‌های توسعه غیر از دو مؤلفه (وضعیت تولیدات، رفاه) همه از سطح معناداری کمتر از ۰/۰۱ درصد برخوردار بوده و این نشان دهنده تاثیرگذاری مثبت بازارچه بر این شاخص‌ها است. طبق بررسی‌های صورت گرفته، مهم‌ترین عواملی که باعث اثربخشی این شاخص‌ها شده، ایجاد اشتغال و به تبع آن وضعیت درآمدی است. به طوری که میزان درآمد در تمام دوره‌ها نسبت به قبل روند افزایشی داشته است.

به طور کلی هرچند در بعضی موارد تاثیر بازارچه بیشتر و در بعضی موارد کمتر بوده است ولی پیوسته پدیده مهمی در تحرک اجتماعی و اقتصادی منطقه مرزی به شمار می‌رود. افزون بر این هرچند بازارچه در ایجاد اشتغال، بهبود درآمد منطقه تاحدی مفید بوده و تغییرات مثبتی را در اقتصاد معیشتی مردم مرز نشین پدید آورده است، اما مطالعات و بررسی نشان می‌دهد در بسیاری موارد از اهداف اولیه خود فاصله گرفته است. لیکن تاثیر بازارچه بر مناطق استانی و فرا استانی بیشتر از این مناطق بوده است. در شرایط کنونی اکثر مردم بر این باورند که به صورت نابرابر، فقط گروه‌های خاصی از تاثیر اقتصادی مثبت بازارچه سود می‌برند، لذا باید زمینه افزایش مشارکت بقیه مردم شهر و ناحیه را در فعالیتهای بازارچه فراهم نمود. سرمایه کم، ریسک پذیری پایین، فقدان سواد و اطلاعات کافی از چگونگی مبادلات از عمده مشکلات این گروه محسوب می‌شوند.

با توجه به پیچیدگی و معضلات چند بعدی در مناطق مرزی نباید برای حل آنها دنبال یک راه حل ساده گشت؛ بلکه باید رویکردها و راه‌حل‌های مختلفی را در برابر این معضلات ارائه نمود. پیشنهادهایی که جهت حل معضلات این منطقه ارائه می‌شوند، عبارتند از:

- انجام مطالعات لازم جهت شناسایی مزیتها و خلق مزیت‌های اقتصادی منطقه (همچون میدان نفتی آذر در روستای چنگوله) جهت ایجاد اشتغال.
- گسترش فعالیت‌های تولیدی کوچک و همخوان با ویژگی‌های انسانی و محیطی منطقه از جمله ایجاد کارخانه سیمان و گچ در روستای چنگوله، هم می‌تواند نیاز این مناطق را تأمین نماید و هم زمینه‌ی اشتغال‌زایی و صادرات گسترده به خارج از کشور فراهم کند.
- آگاهی دادن به روستائیان دهستان محسن‌آب به دلیل نزدیکی آن به بازارچه در مورد اثرات مثبت بازارچه برای مشارکت و همکاری هر چه بیشتر با مسئولین مربوطه.
- بهبود امکانات حمل و نقل جاده‌ای با توجه به تردد روزانه مسافران و کامیون‌ها و عریض نمودن جاده‌های ارتباطی خصوصاً در منطقه.
- با توجه به بالا رفتن سطح درآمدها و از طرفی دیگر سود دهی این فعالیت و گسترش تنوع شغلی در منطقه پیشنهاد می‌شود که میزان سرمایه‌گذاری دولت جهت گسترش بازارچه با توجه به بررسی قابلیت‌های و مزیت‌های نسبی منطقه افزایش یابد.
- ایجاد زمینه‌های مناسب به منظور بهره‌وری هر چه بیشتر پوله وران منطقه از مزایای بازارچه و مبادلات مرزی از طریق تشکل‌های مردمی.

منابع و ماخذ

- ۱- احمدی‌پور، زهرا و حافظ‌نیا، محمدرضا و محمدپور، علیرضا (۱۳۸۷) تاثیرات اقتصادی و اجتماعی بازگشایی مرزها نمونه موردی بخش باجگیران در مرز ایران و ترکمنستان، پژوهش‌های جغرافیایی انسانی، شماره ۶۵، (۱۸-۱)
- ۲- افتخاری، عبدالرضا رکن‌الدین، پاپلی‌یزدی، محمدحسین و عبدی، عرفان (۱۳۸۷) ارزیابی اثرات اقتصادی بازارچه‌های مرزی بازتابهای توسعه مناطق مرزی، فصلنامه ژئوپلیتیک، سال چهارم، شماره دوم، (۸۹-۱۰۹)
- ۳- بررسی روند تشکیل بازارچه‌های مرزی مشترک و تحلیل وضعیت فعلی آنها (۱۳۸۱) تهران، انتشارات وزارت امور اقتصاد و دارایی.

- ۴- بی‌سخن، امید (۱۳۸۷) تاثیر بازارچه های مرزی در تغییر ساختار اقتصادی و کالبدی شهر نمونه موردی: پیرانشهر، پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه زنجان.
- ۵- پاپلی یزدی، محمدحسین و محمدامیرابراهیمی (۱۳۸۱) نظریه های توسعه روستایی، چاپ اول، تهران، انتشارات سمت.
- ۶- پهلوانی، مصیب و دهمرده قلعه نو، نظر (۱۳۷۸) ارزیابی وضعیت بازارچه های مرزی سیستان و بلوچستان در قالب برنامه های توسعه کشور، سیستان و بلوچستان، انتشارات دانشکده اقتصاد و علوم دارایی.
- ۷- پیروداقی، یوسف (۱۳۷۹) بررسی عملکرد بازارچه مرزی سرو و نقش آن در رشد و توسعه اقتصاد منطقه ای، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد، واحد علوم و تحقیقات.
- ۸- تحلیلی بر نقش و عملکرد بازارچه های مرزی (۱۳۸۱) تهران، معاونت برنامه ریزی و بررسیهای اقتصادی.
- ۹- جمعه پور، محمود (۱۳۸۵) مقدمه ای بر برنامه ریزی روستایی دیدگاه ها و روش ها، چاپ دوم، تهران، انتشارات سمت.
- ۱۰- حافظ نیا، محمد رضا (۱۳۸۹) مقدمه ای بر روش تحقیق در علوم انسانی، چاپ هفدهم، تهران، انتشارات سمت.
- ۱۱- زرقانی، سیدهادی (۱۳۸۶) مقدمه ای بر شناخت مرزهای بین المللی، چاپ اول، تهران، انتشارات معاونت پژوهش دانشگاه علوم انتظامی ناجا.
- ۱۲- دفتر اطلاعات بازارچه مرزی مهران (۱۳۹۰).
- ۱۳- دهمرده قلعه نو، نظر و شهرکی، جواد (۱۳۷۸) ارزیابی طرح توجیهی منطقه آزاد تجاری سیستان، انتشارات معاونت پژوهشی دانشگاه سیستان و بلوچستان (۱۲۰-۲).
- ۱۴- طالب، مهدی و عنبری، موسی (۱۳۸۷) جامعه شناسی روستایی ابعاد تغییر و توسعه در جامعه روستایی ایران، چاپ دوم، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.
- ۱۵- عندلیب، علیرضا (۱۳۸۰) نظریه پایه و اصول آمایش مناطق مرزی جمهوری اسلامی ایران، تهران، دانشکده فرماندهی و ستاد سپاه پاسداران انقلاب اسلامی.
- ۱۶- کامران، حسن و همکاران (۱۳۸۹) تحلیل کارکرد بازارچه مرزی باجگیران، جغرافیا نشریه علمی-پژوهشی انجمن جغرافیایی ایران، دوره جدید، سال ششم، شماره ۱۸ و ۱۹، (۲۵-۷).

- ۱۷- محمدی، حمیدرضا و علی اکبرفخر فاطمی (۱۳۸۴) نقش بازارچه‌های مرزی در توسعه فضایی مناطق مرزی نمونه موردی: باجگیران، فصلنامه ژئوپلیتیک، سال اول، شماره ۱، (۵۵-۷۶).
- ۱۸- مراتب مریم (۱۳۸۴) *نگاهی به منطقه آزاد ارس، استانداری آذربایجان غربی*.
- ۱۹- مصاحبه با مدیر بازارچه مرزی مهران آقای جاسمی، (۱۳۹۰).
- ۲۰- نراقی، یوسف (۱۳۷۰) *توسعه و کشورهای توسعه نیافته*، چاپ اول، تهران، انتشارات شرکت سهامی.
- ۲۱- نقش و عملکرد بازارچه‌های مرزی (۱۳۸۳) معاونت برنامه ریزی استان ایلام، برنامه بررسی‌های اقتصادی.
- ۲۲- نورمحمدی، خسرو (۱۳۷۳) *جنبه‌های اقتصادی مبادلات مرزی*، مجله اقتصاد بررسی-های بازرگانی، شماره ۹۱ (۴۶-۱۶).
- ۲۳-

Abhijit, v (2008) *Mandated Empowerment Handing Antipoverty Policy Back to the Poor*, Annals of the New York Academy of Sciences, 333-348.

Bebbington, anthony and et al,(2007) *Of Texts and Practices: Empowerment and Organizational Cultures in World Bank-funded Rural Development Programmers* ,Journal of Development Studies, Vol. 43, No. 4, pp. 597-621.

Leebouapao, Leeber; Phonesaly Souksavath, Phetsamone Sone ,Souphith Darachanthara, Vanthana Norintha ;(2004) *Lao PDR Cross Border Economy,Case Study In Dansavanh, Savannakhet, and Houaysai/ Tonpheung, Lao PDR* ,National Economic Research Institute. 44-59

Murshid.K.a.s, Tuot, Sokphally; (2005) *the Cross Border Economy of Cambodia'' Cambodia Development Resource Institute*, Development Analysis Network with the Support of the Rockefeller Foundation Phnom Penh.104-126

Niebuhr, A, & Stiller, S; (2002) *Integration Effects in Border Regions-A survey of Economic theory and Empirical Studies*" Hamburgisches welt – Wirtschafts – Archive (HwwA) Hamburg institute of international Economics, ISSN, 1608 –1616.

Singh, Naresh,(2009) *Forum on the 'Legal Empowerment of the Poor' Fighting rural poverty, inequality and low productivity through legal empowerment of the poor*, The Journal of Peasant Studies, Vol. 36, No. 4, 871–892.